

КІБЕРСОЦІАЛІЗАЦІЯ ЯК СКЛАДОВА СОЦІАЛІЗАЦІЇ ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ В УМОВАХ ІНФОРМАЦІЙНОГО СУСПІЛЬСТВА

Проаналізовано наукові праці щодо кіберсоціалізації дітей молодшого шкільного віку в інформаційному суспільстві. Висвітлено поняття «кіберсоціалізація», вплив сучасного інформаційного простору на соціалізацію дітей молодшого шкільного віку.

Ключові слова: кіберсоціалізація, соціалізація, діти молодшого шкільного віку, інформаційне суспільство.

Проанализирована научная литература относительно киберсоциализации детей младшего школьного возраста в информационном обществе. Освещены понятие «киберсоциализация», влияние современного информационного пространства на социализацию детей младшего школьного возраста.

Ключевые слова: киберсоциализация, социализация, дети младшего школьного возраста, информационное общество.

The analysis of the scientific literature on cyber-socialization children of primary school age in the information is society presented. The concept of «cyber-socialization», and the impact of modern information space on the socialization of children of primary school age.

Key words: cyber-socialization, socialization, children of primary school age, the information society.

XXI ст. характеризується переходом до інформаційного суспільства, де головною цінністю є інформація. Людина має можливість швидко отримувати її за допомогою Інтернету, який, у свою чергу, кординально змінює процес соціалізації особистості. Для дитини молодшого шкільного віку віртуальний простір є природним, адже вона народилася в період переходу до інформаційного суспільства та розвитку віртуального простору. Загальновідомо, що Інтернет-мережа виникла на території України в останнє десятиріччя XX ст., а нині майже в кожній родині є пристрій з можливістю доступу до неї. Отже, сучасні реалії та найголовніші соціальні інститути для дітей молодшого шкільного віку сприяють активному користуванню гаджетами з доступом до Інтернету, але сам процес кіберсоціалізації досі є стихійним і загрожує інтелектуальному, психічному й соціальному розвитку дитини, оскільки ця взаємодія не може бути некерована дорослими (батьками, дідусями, бабусями, вчителями). Більше того, процес орієнтації старшого покоління в Інтернет-просторі складніший, ніж у дітей, тому дорослі не завжди так само вміло, як діти, користуються комп'ютером та Інтернетом і, як наслі-

док, не в змозі керувати соціалізацією дитини молодшого шкільного віку в умовах Інтернет-простору. Відтак, виникає необхідність вивчення процесу кіберсоціалізації дитини молодшого шкільного віку в умовах інформаційного суспільства для розроблення соціально-педагогічних технологій гармонізації цього процесу.

Проблему кіберсоціалізації досліджують вчені Європи та США вже з середини минулого століття, але на пострадянському просторі її вивчення лише розпочинається й має переважно теоретичний характер. Так, серед зарубіжних науковців Д. Ліклідер, Р. Тейлор аналізували вплив першої комп'ютерної мережі Arpanet на людину; Д. Гумперт, Р. Каскарт, С. Кейслер, В. Орликовський, А. Спроул, М. Туроф, С. Хілтз, Д. Ятєсь досліджували взаємодію в системі «людина-комп'ютер». На пострадянському просторі Е. Белінська, А. Войскунський, Л. Гур'єва, А. Жичкіна, Н. Носов розглядають соціальні та психологічні наслідки комп'ютерної діяльності й спілкування. Загалом значний внесок у вивчення питання мережевих співтовариств в Інтернеті зробили О. Арестова, Г. Блюмер, С. Бондаренко, Д. Гасфілд, Є. Гофман, С. Кремлева, Ч. Лантуха, Дж. Мід, І. Романов, С. Шапкін; праці Дж. Доната, Дж. Салер, Ш. Теркл, В. Фріндте, О. Белінської, А. Жичкіної присвячені виявленню закономірностей конструювання ідентичності особистості у віртуальному середовищі. Психологічні особливості дітей молодшого шкільного віку досліджували Л. Виготський, В. Давидова, Є. Ісаєв, В. Мухіна; особливості соціалізації дітей та молоді в умовах інформаційного суспільства розглядають Н. Гавриш, Н. Лавриченко, Г. Лактіонова, П. Плотніков, А. Рижанова, С. Савченко; кіберсоціалізацію як соціально-педагогічне явище вивчають Є. Кудашкіна, В. Плешаков, Н. Угольков. Таким чином, аналіз наукової літератури дозволяє констатувати, що означена проблема є актуальною як на теоретичному, так і на практичному рівнях, оскільки особливості впливу кіберсоціалізації на дитину молодшого шкільного віку досліджено недостатньо. Мета статті — обґрунтувати кіберсоціалізацію молодших школярів як складову процесу соціалізації людини в сучасному інформаційному просторі.

А. Рижанова зазначає, що проблема кіберсоціалізації набула актуальності в сучасній соціальній педагогіці внаслідок глобальної соціальної революції. З 50-х р. ХХ ст. розпочалося формування соціуму нового типу, зумовленого «конвергенцією інформаційних і комунікаційних технологій». Оскільки в ньому «головною умовою благополуччя кожної людини і кожної держави стає знання, здобуте завдяки безперешкодному доступу до інформації й умінню працювати з нею», воно стало називатися «інформаційним суспільством». Відтоді актуалізувався термін «інформаційна цивілізація»,

котрий використовувався для позначення світового інформаційного суспільства, в якому особливого пріоритету набула культура. Досліджуючи культурологічні основи соціальної педагогіки, А. Рижанова ґрунтується на твердженні одного із засновників культурології в Україні В. Шейка: «Інформаційна цивілізація — це федерація культур, у якій вирішальну роль відіграє отримання, опрацювання, збереження, передача, поширення, використання знання й інформації, зокрема за допомогою інтерактивної взаємодії та постійно вдосконалюваних технічних можливостей» [7, с. 166–167]. А. Рижанова також зазначає: «Інформаційній культурі у творенні духовної сфери людини доводиться постійно маневрувати поміж соціальною залежністю індивіда та його повною відірваністю від соціуму, між створенням умов для вільного задоволення потреб особи та споживацтвом, її нестатками та пересиченістю» [4, с. 299–301].

Початок ХХІ ст. ознаменувався активним використанням комп'ютерних технологій у процесі соціалізації, адже оперативність опанування Інтернету новими користувачами перевищує швидкості впровадження й освоєння суспільством автомобіля, телефону, кабельного телебачення та інших найважливіших технічних новинок сучасності. Опинившись у цьому новому типі тип аудіовізуальної реальності, можна контактувати не тільки з іншими людьми, але і з віртуальними персонажами, за якими можуть бути реальні особи з недобрими намірами. Наприклад, часто педофіли, використовуючи соціальні мережі під вигаданим ім'ям і несправжньою фотографією входять у довіру дитини й переконують її зустрітися в реальному світі, а діти через довірливість і брак соціального досвіду можуть опинитися у складній ситуації.

Інтернет-простір характеризується динамічною зміною змісту, механізмів соціалізації особистості, що значною мірою пов'язано з віртуалізацією соціальної реальності, створенням штучного світу завдяки заміні звичайного сприйняття навколишньої дійсності інформацією, інтегрованою комп'ютерною системою. Конструювання комп'ютерної віртуальної реальності спричиняє виникнення нового глобального рівня соціальної реальності. Існує термін, що відбиває особливості процесу взаємодії особистості й глобального суспільства — соціалізації людини в кіберпросторі інформаційного суспільства — кіберсоціалізація [9].

Термін «кіберсоціалізація» в аспекті соціальної педагогіки ввів до наукового обігу у 2005 р. член-респондент Міжнародної академії наук педагогічної освіти В. Плешаков, який, на його думку, зазнав певних змін. Нині В. Плешаков визначає кіберсоціалізацію як «процес якісних змін структури самосвідомості особистості й мотиваційно-потребової сфери індивідуума, що відбува-

ється під впливом і в результаті використання людиною сучасних інформаційно-комунікаційних, цифрових і комп'ютерних технологій у контексті засвоєння і відтворення культури в рамках персональної життєдіяльності» [3].

У контексті цього дослідження повністю погодитися з таким визначенням не можна, оскільки В. Плешаков вивчає саме соціалізацію людини в Інтернеті й під час розгляду терміна «кіберсоціалізація» акцентує на префіксі кібер: «Cyber- — стосується комп'ютерних технологій і, особливо всесвітньої глобальної мережі Інтернет» [3]. Беззаперечним є твердження, що кіберсоціалізація — це процес, але, на нашу думку, це нова складова процесу соціалізації людини саме в інформаційному суспільстві, де змінюється структура самосвідомості, в результаті використання саме Інтернету. Тому в межах соціально-педагогічного підходу, на наш погляд, кіберсоціалізація — це нова складова процесу соціалізації людини, притаманна саме інформаційному суспільству, яка через Інтернет-простір впливає на якісні зміни структури самосвідомості особистості.

Слід зазначити, що в процесі кіберсоціалізації перебудовуються всі без винятку сфери життєдіяльності людини (інформаційна, освітня, дозвіллева тощо). Крім того, Інтернет-простір істотно впливає на засвоєння соціальних норм, формування ціннісних просоціальних орієнтацій і є апробацією сімейних, громадянських, загальнолюдських форм поведінки. Наголосимо, що сучасні темпи життя людини спрямовані на такі орієнтири, які ґрунтуються на посиленій ролі сучасного інформаційного способу життя, тобто людину спонукають до того, щоб вона мала постійний доступ до Інтернет-простору для отримання інформації, що вможливує використання цього простору як засобу неформальної освіти. Особливістю соціалізації людини в цьому віртуальному середовищі є її активність. Індивід у кіберпросторі перетворюється із соціального об'єкта на соціальний суб'єкт.

На противагу дорослій людині, для якої процес соціалізації в Інтернет-просторі доволі проблематичний, оскільки вона має адаптуватися до нових віртуальних умов, дитина молодшого шкільного віку соціалізацію в умовах інформаційного суспільства сприймає цілком природно, адже вона народилася в ньому.

Початок молодшого шкільного віку визначається вступом дитини до школи, а в останні роки у зв'язку з уведенням 4-х класів початкової школи діти стають школярами в шестирічному віці. Таким чином, межі молодшого шкільного віку тотожні періоду навчання дитини в початковій школі (з 6–7 до 10–11 років). Необхідно зазначити, що в загальноосвітніх навчальних закладах є нормою вивчення предмета «Інформатика» з другого класу, більшість сучасних шкіл

мають власний сайт в Інтернеті, де можна ознайомитися з розкладом занять, адміністрацією, гуртками, дізнатися про домашнє завдання та знайти необхідний електронний підручник.

Молодший шкільний вік є надто важливим для людини в процесі онтогенезу, а Інтернет-технології кіберсоціалізації неоднозначно впливають на розвиток дитини, мають як позитивні, так і негативні наслідки. Небажані впливи на здоров'я, спричинені надлишковим використанням комп'ютерних технологій, можуть негативно позначитися на подальшому фізичному і психічному розвитку дитини. Слушною є думка І. Дубровіної, котра зазначає, що саме в період молодшого шкільного віку відбувається подальший фізичний і психофізичний розвиток дитини, який забезпечує можливість системного навчання в школі. На її думку, в цьому віці також відбуваються фізіологічні перебудови: підвищена втомлюваність, нервово-психічна уразливість дитини. Фізіологічна криза сприяє успішній адаптації дитини до нових умов [1, с. 21–22]. Слід акцентувати на негативних наслідках надмірного використання технічних новинок сучасності для здоров'я. Так, тривале перебування в одній позі перед монітором комп'ютера негативно впливає на опорно-руховий апарат і циркуляцію крові в усьому організмі, читання інформації з монітора викликає перенапруження очей та, як наслідок, погіршення зору, тривала робота на клавіатурі призводить до перенапруження суглобів кисті й м'язів передпліччя, активні користувачі смартфонів та планшетів перенапружують м'язи шиї й сухожилля великих пальців на руках. Будь-яка діяльність пов'язана з технічними новинками сучасності, передбачає опрацювання великого обсягу інформації і постійну концентрацію уваги, тому така діяльність може викликати розумову втому і порушення уваги. Для дитини, яка ще фізіологічно та психологічно розвивається, надмірне використання сучасних технологій може призвести до негативних наслідків, що залишаться на все подальше життя, а фізіологічні або психологічні порушення ускладнюють процес соціалізації.

Для дитини молодшого шкільного віку важливо отримувати культуровідповідну інформацію, але в сучасному інформаційному суспільстві дитина має необмежений доступ до інформації за допомогою Інтернету, а безмежна, невідповідна віковій дитини інформація може негативно позначитися на подальшому психічному й інтелектуальному розвитку дитини молодшого шкільного віку. Л. Виготський вважав, що саме молодший шкільний вік є періодом активного розвитку мислення, особливість якого полягає насамперед у виникненні незалежної від зовнішньої діяльності внутрішньої інтелектуальної діяльності, системи розумових дій. Саме в цьому віці, на думку Л. Виготського, розвиток сприйняття і пам'яті від-

бувається під певним впливом інтелектуальних процесів, які активно формуються [3]. За допомогою технічних новинок можна розвивати пам'ять, увагу, логіку, креативність тощо, використовуючи, наприклад, спеціальні комп'ютерні та онлайн-ігри. Але взаємодія комп'ютер-дитина й Інтернет-дитина повинні відбуватися під контролем дорослих (батьки, дідуся й бабусі). Але більшість дорослих не звертають особливої уваги на діяльність дитини за комп'ютером та в Інтернеті, адже самі недостатньо обізнані в цьому, тому виникає необхідність вивчення процесу кіберсоціалізації не лише молодших школярів, а і їх батьків, ставлення до використання Інтернету й комп'ютера.

Людині інформаційного суспільства в період глобалізації необхідно бути толерантною й позбавленою будь-яких упереджень (расових, національних, етнічних, гендерних тощо), саме тому формування позитивних соціальних якостей особистості набуває особливої актуальності. Слушною є думка з О. Скрипниченко, що морально-етичні якості формуються протягом усього життя людини, але більшість із них — у молодшому шкільному віці [6]. Діти цього віку вже мають уявлення про загальнолюдські цінності та їх антиподи (добро-зло, чесність-нечесність тощо), національні цінності (любов до рідної мови, національних свят, традицій тощо), громадські, сімейні (повага до закону, піклування про батьків і старших у сім'ї, гостинність тощо), цінності особистого життя (почуття гумору, життєрадісність, працьовитість, увага до власного здоров'я тощо). Так, на прикладі нових російських мультфільмів («Троє кошенят», «Лунтик» тощо), в яких сюжет кожної серії висвітлює проблемну ситуацію й вирішення її, а наприкінці серії голос за кадром підсумовує, що сприяє формуванню позитивних соціальних якостей особистості, незважаючи на дитячий егоїзм. Дитина, використовуючи Інтернет, може вивчати іноземні мови (існують різноманітні програми та відеоуроки для дітей різного віку), творчо розвиватися (відеоуроки творчості) тощо. Тобто існує чимало позитивних аспектів використання дитиною молодшого шкільного віку Інтернету, але все це можливо за умови ретельного контролю дорослих (батьків).

Можливі й негативні впливи використання дитиною комп'ютера й Інтернету. Комп'ютерні та онлайн-ігри можуть розвивати агресію в дитини, наприклад, існує комп'ютерна гра S.T.A.L.K.E.R., дії якої розгортаються в Україні, зокрема в зоні відчуження біля Чорнобильської АЕС, де постають різноманітні мутанти й аномалії, яких необхідно подолати тощо. Інтернет-технології урізноманітнюють третирування молодших школярів однолітками. Раніше аутсайдер класу потерпав від цькування лише в школі, прийшовши додому, міг відмежуватися від шкільних проблем, знайти друзів, які живуть поруч. Про проблеми

дитини в школі міг більше ніхто не знати, але з поширенням Інтернету й популяризацією соціальних мереж цькування дитини в школі набуває загрозливого для її психічного здоров'я і навіть життя рівня: діти можуть погрожувати, знеславлювати, ображати й навіть доводити до самогубства один одного. Виникло декілька понять, що характеризують цькування дитини в Інтернет-просторі — кібермоббінг, кібертрейдування, кібербілінг.

Отже, використання дитиною молодшого шкільного віку комп'ютера й Інтернету має негативні й позитивні наслідки для розвитку соціальних, морально-етичних якостей, які необхідні для існування в глобальному суспільстві. Саме тому, щоб позитивних результатів було більше, необхідний контроль батьків процесом кіберсоціалізації молодших школярів.

Підсумовуючи, зазначимо: 1) людина в інформаційному суспільстві, де головною цінністю є інформація, має вільний доступ до Інтернет-простору, який кардинально змінює процес соціалізації особистості. Вчені Європи і США активніше досліджували проблему соціалізації людини в Інтернеті, а в Україні її вивчення лише розпочалося й має наразі теоретичний характер; 2) виникнення терміна «кіберсоціалізація» пов'язане з тим, що на початку ХХІ ст. до процесу соціалізації активно долучаються комп'ютерні технології й Інтернет, які характеризуються зміною змісту, механізмів соціалізації. Із соціально-педагогічної точки зору кіберсоціалізація є новою складовою процесу соціалізації людини, притаманною саме інформаційному суспільству, яка через Інтернет-простір впливає на якісні зміни структури самосвідомості особистості, перебудову всіх сфер життєдіяльності людини. Особливістю соціалізації в Інтернет-просторі є активізація індивіда, суб'єктивізація людини, тобто перетворення її із соціального об'єкта на соціальний суб'єкт. Специфіка взаємодії старшого і молодшого поколінь у процесі кіберсоціалізації полягає в тому, що дорослі мають орієнтуватися в Інтернет-просторі, а діти, зокрема молодшого шкільного віку, легко опановують цей простір і почуваються в ньому надзвичайно вільно; 3) молодший шкільний вік тотожний навчанню в початковій школі (з 6-7 до 10-11 років), є визначальним у процесі онтогенезу людини, оскільки саме в цьому віці активно розвиваються мислення, інтелектуальна діяльність, формуються основні соціальні, морально-етичні цінності та відповідні якості, норми поведінки особистості. Інтернет-технології кіберсоціалізації впливають на розвиток дитини неоднозначно й характеризуються як позитивними (розвиток інтелекту, креативності, розширення кола вибору соціальних і морально-етичних цінностей тощо), так і негативними (погіршення здоров'я, Інтернет- та ігрова залежність, копіювання асоціальної поведінки, кібертрейдування

тощо) наслідками. Для розвитку позитивного потенціалу кіберсоціалізації молодших школярів і мінімізації негативного необхідне долучення дорослих до означеного процесу з метою гармонізації впливів соціальної та віртуальної реальності.

Перспективи подальшого наукового дослідження цієї проблеми пов'язані з розробленням соціально-педагогічних технологій гармонізації процесу кіберсоціалізації як складової соціалізації молодших школярів.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Давидов В. В. Младший школьный возраст как особый возраст в жизни ребенка / В. В. Давидов // Возрастная и педагогическая психология: Хрестоматия / Сост. И. В. Дубравина и др. — М. : Академия, 1999. — С. 320.
2. Павелків Р. Вікова психологія: підруч. для студ. вищ. навч. закл. / Р. В. Павелків. — К. : Кондор, 2011. — С. 469.
3. Плешаков В. А. Теория киберсоциализации человека / В. Плешаков : моногр. / под общ. ред. чл.-корр. РАО, доктор пед. наук, проф. А. В. Мудрика. — М. : МПГУ ; Homo Cyberus, 2011. — С. 400.
4. Рижанова А. О. Розвиток соціальної педагогіки в соціокультурному контексті: дис. докт. пед. наук: спец. 13.00.05 — соціальна педагогіка / А. О. Рижанова. — ХДАК, 2004. — С. 442.
5. Романенко С. В. Новая среда интеракции / С. В. Романенко // Вісник Одеського національного університету ім. І. І. Мечнікова. — Одеса, Астропринт, 2007. — Том. 13, Вип.3. — С. 253.
6. Скрипниченко О. В. Вікова та педагогічна психологія: [навч. посіб.] / О. В. Скрипниченко, Л. Р. Долинська, З. В. Огороднійчук та ін. [2-ге вид.]. — К. : Каравела, 2007. — С. 400.
7. Шейко В. М. Культура. Цивілізація. Глобалізація (кінець ХІХ–ХХІ ст.) : моногр. в 2-х т., Т.1. / В. М. Шейко. — Х. : Основа, 2001. — С. 520.

Надійшла до редколегії 25.11.2013 р.